

ἐκ τῶν Πανεπιστημίων. ὄλους τοὺς διαπρεπεῖς καθηγητὰς τῆς Θεολογίας¹, καὶ ὑπεστήριξε σκανδαλωδῶς τοὺς «Γερμανοὺς Χριστιανούς», πρὸς ἐπιβολὴν δι' αὐτῶν τῶν σχεδίων του. Ὁ Λούβαρις χαρακτηρίζει ὅλην αὐτὴν τὴν προσπάθειαν ὡς νέον εἶδος θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ, ὑπενθυμίζοντος τὰς δογματικὰς ἐριδας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας². Οὕτω τὸ κίνημα τοῦ Χίτλερ παρουσιάζεται ὡς ἐπανάστασις κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ; διότι δι' αὐτοῦ ὑποτιμᾶται ἡ ἀξία τῆς προσωπικότητος καὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν³. Ἡ ἀληθὴς φυσιογνωμία τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφρασθῇ καλύτερον παρὰ διὰ τῆς τυραννίας⁴.

6. Ἡ θρησκευτικὴ ἀξία τῆς τέχνης.

Ὁ Λούβαρις ἐξετίμησέ πνευματικῶς τὴν τέχνην ὅσον ὀλίγοι. Καίτοι ὁ ἴδιος οὐδεμίαν εἶχε καλλιτεχνικὴν ἰκανότητα, οὔτε ζωγραφικῆς, οὔτε ποιήσεως, οὔτε μουσικῆς, παρὰ ταῦτα ἦτο εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του μέγας καλλιτέχνης, ἀφ' ἑνὸς διότι ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ λόγου, ἐνδιαθέτου, προφορικοῦ, καὶ γραπτοῦ, ἀφ' ἑτέρου διότι δι' αὐτὸν πᾶσαι αἱ μορφαὶ τῆς τέχνης ἦσαν ὑπέροχα μέσα ἀναγωγῆς καὶ μεταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τοὺς κόσμους τοῦ μεγάλου μυστηρίου. Διὰ ταῦτα ἐξετίμα τὴν τέχνην ὡς ἐκφρασιν τοῦ ἀοράτου ἐν τοῖς ὄρατοῖς⁵. Ἐν πρώτοις ἐδέχετο, ὅτι ἡ τέχνη ἐκφράζει τὴν πνευματικὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Εἶναι δὲ ἡ σχέση αὕτη τί κατ' ἐξοχὴν θεῖον, διὰ τοῦτο καὶ ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν ἐννοιαν τοῦ ὡραίου. «Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὡραῖον εἶναι μόνον πᾶν ὅ,τι δανείζεται φῶς ἀπὸ τὴν ὡραιότητα τῆς ψυχῆς»⁶, διότι «ἡ ὁμορφιά εἶναι μόνον ἀνταύγεια λαμπηδόνων, ποὺ φωτίζουν τὸ ἄδυτον τῆς ψυχῆς»⁷. Διὰ τοῦτο καὶ αὐταὶ «αἱ ἐναλλαγαὶ ὅλων τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἱστορία τῆς τέχνης, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μεταβολῶν ποὺ ὑφίσταται ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις»⁸ ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεων τῆς φύσεως. Ἐκάστη μορφή τῆς τέχνης ἐκπηγάζει ἐκ τῆς καλλιτεχνικῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀντίδρασις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη προϋποθέτει τὴν διάκρισιν μεταξὺ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ πνεύματος, πραγματικότητος καὶ ἐσωτερικῶν μυστικῶν ἀξιῶν⁹. Οὕτω λ.χ. ἡ φύσις χρησιμεύει

1. Ν. Π. Α' 125.

2. Ν. Π. Α' 84 καὶ 126.

3. Ν. Π. Α' 84.

4. Ν. Π. Α' 132.

5. Ν. Π. Α' 188.

6. Ν. Π. Α' 69.

7. Ν. Π. Α' 118-119.

8. Ν. Π. Α' 142.

9. Ν. Π. Α' 142.

ὡς τό προανάκρουσμα, τὸ ὁποῖον προαναγγέλλει τὰ βασικά θέματα τῆς μουσικῆς. «Ὅσοι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ προανάκρουσμα αὐτὸ εἶναι ἀνίκανοι νὰ βιώσουν καὶ τὸ νόημα τῶν τόνων» τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς¹. Διότι ἡ μουσικὴ εἶναι εἰς τὸ βάθος ἀναλογία τῶν ἀριθμῶν, οἱ ὁποῖοι καθορίζουν τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν φύσιν². Διὰ τῆς τέχνης γενικῶς ὁ ἄνθρωπος εἰσδύει εἰς τὸ νόημα τῆς φύσεως, τὸ νόημα τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀκριβῶς ὅπως εἰσδύει εἰς αὐτὰ καὶ διὰ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκειῶν³.

Ἡ μουσικὴ, μάλιστα δὲ ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν, ἔκαμνεν ἰδιαίτεράν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Λούβαριν. Οὗτος ἐξελάμβανε τὴν πνευματικότητα καὶ τὸ μεγαλειῶδες τῆς μουσικῆς τοῦ Μπετόβεν ὡς ἔκφρασιν τῆς βαθείας θρησκευτικότητός του. Τοὺς τόνους τῶν συμφωνιῶν του ἐξελάμβανεν ὡς ἀκτῖνας καὶ ἀποκαλύψεις τῆς θείας μεγαλειότητος. «Τίποτε δὲν ὑπάρχει ὠραιότερον ἀπὸ τὸ νὰ προσεγγίσῃ κανεὶς τὴν θεότητα καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ σκορπίζῃ τὰς ἀκτῖνάς της μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων»⁴. Οὕτω λέγει χαρακτηριστικῶς διὰ τὴν μουσικὴν τοῦ Μπετόβεν: «καὶ βρονταὶ καὶ αἱ ἀστραπαὶ ποὺ προμηνύουν τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀπειλουμένην θύελλαν, μοῦ ὑπενθυμίζουν τὴν τρικυμιώδη ἀγωνίαν τῆς ψυχῆς του, τὴν ὁποίαν ὁ Μπετόβεν ἐκφράζει μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς μουσικῆς. Βροντὰς ὀργῆς ποὺ τελειώνουν εἰς ἰκεσίαν, ἐπανάστασιν καὶ προμηθεϊκὴν διάθεσιν, ἡ ὁποία δίδει τὴν θέσιν της εἰς εὐλαβῆ ὑποταγὴν»⁵. Κατὰ τὸν Λούβαριν, ἡ μουσικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Μπετόβεν ἦτο ἡ ἱκανοποίησις, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐλάμβανεν ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τὴν δοκιμασίαν τῆς κωφώσεώς του. Ἐκτιμᾶται δηλαδὴ ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν καὶ ὡς ἀντίδρασις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ δεδομένα τοῦ προσώπου του. Περὶ τῆς 5ης συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν ὁ Λούβαρις λέγει χαρακτηριστικῶς: «Ὁ Ὀρφεὺς ἤνοιξε διὰ τῆς λύρας του τὰς πύλας τοῦ Ἄδου. Ὁ Μπετόβεν ἐξεβίασε διὰ τῆς 5ης συμφωνίας τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνεφύσησε τὴν νοσταλγίαν πρὸς τὸ ἀπεριόριστον καὶ τὸ ὑπερδύναμον»⁶. Οἱ ἤχοι τῆς συμφωνίας ταύτης χαρακτηρίζονται «ὡς χρυσαῖ σταγόνες αἰωνιότητος, αἱ ὁποῖαι μᾶς μεταθέτουν εἰς τὰ ὠραιότερα ὄνειρα καὶ μᾶς καθιστοῦν ἱκανοὺς ν' ἀκούσωμεν τὴν σιγὴν τοῦ ἀρρήτου»⁷.

Διὰ τὸν Λούβαριν ἡ μουσικὴ συντελεῖ εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τῆς σκέψεως

1. Ἄθως σελ. 17.

2. Ν. Π. Α' 148 καὶ 181.

3. Ν. Π. Α' 147 καὶ 181.

4. Ν. Π. Α' 118.

5. Ν. Π. Α' 118.

6. Ν. Π. Α' 182.

7. Αὐτόθι.

ὑπὸ τοῦ συναισθήματος καὶ τὴν κατανίκησιν τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ διάθεσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκτιμᾶται αὕτη ὡς ἔκφρασις τῆς πραγματικῆς σχέσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὴν φύσιν καθόλου, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι ἡ σχέσις αὕτη εἶναι πάντοτε σχέσις ἁρμονίας, ἀλλὰ καὶ δυσαρμονίας, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθόσον ἡ δυσαρμονία ἀποτελεῖ βασικὸν στοιχεῖον τῆς μουσικῆς¹. Πάντως ἡ μουσικὴ καὶ γενικώτερον ἡ τέχνη ἐξημερώνει τὸν ἄνθρωπον, διότι ἐξοικειώνει αὐτὸν πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ κάλλους, τῆς τάξεως, τῆς συνεπειᾶς καὶ τῆς ἁρμονίας, διὰ τῶν ὁποίων γεννᾶται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀγάπη, ἡ καλωσύνη καὶ ἡ κοινωνικότης. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης, μόνον ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀγάπη², διότι αὕτη μόνη παρέχει τὴν πραγματικὴν λύτρωσιν, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐσωτερικότητα καὶ εἰς τὸν μυστικισμόν, τοὺς κόσμους τῆς τέχνης³. Ἡ ἀγάπη δὲ καλλιεργουμένη καὶ διὰ τῆς μουσικῆς φθάνει εἰς τὴν διαίθησιν τοῦ ὑπεραίσθητου, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ οὐσιαστικὴν γνῶσιν τῶν πνευματικῶν πραγμάτων διὰ τῆς μυστικῆς ἐσωτερικῆς βιώσεως αὐτῶν⁴. Οὕτως ἀποκαλύπτεται καὶ διὰ τῆς τέχνης ὁ κρυφὸς μὲν, ἀλλὰ σταθερὸς σύνδεσμος, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας⁵. Ἡ σχέσις βεβαίως αὕτη προσδιορίζεται οὐσιαστικῶς μόνον διὰ τῆς νοσταλγίας, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατέχωμεν πᾶν ὅ,τι ἀγαπῶμεν. Οὐσιαστικὸν ἀντικείμενον τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης εἶναι τὸ αἰωνίως ἀνέφικτον, τὸ διὰ παντὸς ἀπρόσιτον⁶. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν παρήχθη ποτέ τί τὸ ὠραῖον χωρὶς τὸν πόνον τῆς ἀγάπης, τὴν νοσταλγίαν⁷. Ἡ ἀγάπη ὁδηγεῖ, λόγῳ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ μυστικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ὄχι μόνον εἰς τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λύτρωσιν, πάντοτε δὲ διὰ τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Διὰ τοῦτο καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ μεγαλοφυΐα τῆς καρδίας⁸. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν γυναῖκα παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα τοῦ μυστικισμοῦ, τῆς γνώσεως καὶ τῆς λυτρώσεως. Εἰς τὴν ἀγάπην ὀφείλεται καὶ αὕτη ἡ θεοποίησις τῆς γυναικός, ἡ ὁποία ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς λυτρώσεως, καὶ ἡ χάριν αὐτῆς ζήτησις τοῦ ἀπεράντου εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας⁹. Διὰ τοῦτο ἐκλύει τόνους μιᾶς πολυφώνου

1. Ν. Π. Α' 39.

2. Ν. Π. Α' 188.

3. Ν. Π. Α' 98.

4. Ν. Π. Α' 121.

5. Ν. Π. Α' 121.

6. Ν. Π. Α' 98.

7. Ν. Π. Α' 176.

8. Ν. Π. Β' 108.

9. Ν. Π. Α' 175. Πρβλ. Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον Ἐφημερίδος. «Ἡ Βραδυῆ», τεύχος 15 σελ. 141-148, ἄρθρον «Ἡ ἀποθέωσις τῆς γυναικός», Ἀθῆναι 1936.

λατρείας μέσα εἰς τὸ στῆθος μας ἡ γοητεία τῆς ἠγαπημένης μορφῆς¹. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Λούβαρις εἶχε πολὺ ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Γκαϊτε, ὁ ὁποῖος ὕψωσεν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τοῦ ἰδανικοῦ ὄσας γυναῖκας ἠγάπησε, καὶ τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν ὡς «τὰ ἀσημένια κύπελλα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔθεσε τοὺς χρυσοῦς καρπούς τῶν ἀποκαλύψεων του»². Τὴν ἀγάπην αὐτὴν διακρίνει αὐστηρῶς ἀπὸ τὸν κοινὸν ἔρωτα, τὸν ἔρωτα τῆς σαρκικῆς σχέσεως, διότι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγάπης βλέπει μέγα καὶ βαθὺ χάσμα, τὸ χάσμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὸ πάθος τῆς σαρκικῆς ἀπολαύσεως, ἡ ὁποία φονεῦει τὸν πόθον καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν σφύζουσαν ζωὴν, τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸ δημιουργικὸν αἶτημα³.

7. Ἀντιλήψεις περὶ Θρησκείας.

α'. Οὐσία καὶ νόημα τῆς Θρησκείας.

Ὁ Λούβαρις ὑπῆρξεν ὁ περισσότερο παντὸς ἄλλου Ἕλληνας φιλοσοφῆσας ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς θρησκείας. Κατ' αὐτὸν θεμέλιον τῆς θρησκείας εἶναι ἡ ἀγάπη, λίκνον δὲ ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκεία ἐκλαμβάνεται γενικῶς ὡς ἡ πνευματικωτέρα ὑπόθεσις τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν, τῶν λαῶν, τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ τῆς ἱστορίας, καθόσον δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος γίνεται πολίτης δύο κόσμων καὶ προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν ἀξίαν. Δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν τοῦ ἀοράτου ἔπισθεν τῶν ὀρατῶν καὶ ἀποβαίνει ὁ ἴδιος μεθοριακὸν ὄν καὶ κοινωνεῖ ἐξ ἴσου πρὸς τὰ ἐνθάδε καὶ τὰ ἐπέκεινα. Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ σημαντικωτέρα ἐκ τῶν πρωταρχικῶν μορφῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου, διότι ἐξ αὐτῆς ἐκπηγάζουν καὶ δι' αὐτῆς εὐοδοῦνται οἱ πολιτισμοί, διότι ἄνευ αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἐξάρτημα τῆς φύσεως. Διὰ ταῦτα καὶ ἐκτιμᾶται ἡ θρησκεία ὡς ὑπόθεσις τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶς καλλιεργημένων ἀνθρώπων, καὶ οὐχὶ ὡς ὑπόθεσις τῶν μαζῶν⁴. Διὰ τοῦτο καὶ ὑποστηρίζει ὁ Λούβαρις, ὅτι αἱ θρησκευολογικαὶ ἔρευναι ἔχουν μεγάλην ἀξίαν ἀκόμη καὶ διὰ τὴν προβολὴν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ⁵, καθόσον διὰ μὲν τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ἐξαίρεται ἡ καθολικότης τῆς θρησκείας⁶, διὰ τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας γινώσκονται ἀντικειμενικῶς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς ἐλατήρια⁷, διὰ δὲ τῆς φιλο-

1. Ν. Π. Α' 193.

2. Ν. Π. Α' 190.

3. Ν. Π. Α' 97.

4. Μεταξὺ δύο κόσμων σελ. 74-76.

5. Αὐτόθι σελ. 254 ἐξ.

6. Αὐτόθι σελ. 258.

7. Αὐτόθι σελ. 262-265.

σοφίας τῆς Θρησκείας κατανοεῖται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀξία, τὴν ὁποῖαν ἔχει αὕτη διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον¹ καὶ διὰ τὸν πολιτισμὸν καθόλου². Ὁ Λούβαρις τονίζει πρὸς τούτοις, ὅτι τὴν πίστιν πρὸς τὸν Θεὸν δὲν ἐμποδίζει ποσῶς οὔτε ἡ ἐπιστήμη οὔτε ἡ φιλοσοφία· τὸναντίον αὐταὶ προβάλλουν ἔτι περισσότερον τὸ μυστήριον, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ σύμπαν³. «Τὰ πορίσματα τῆς συγχρόνου βιολογίας, ἡ νέα περὶ ὕλης καὶ ἐνεργείας ἀντίληψις τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, ὁ κλωνισμὸς τῆς μέχρι τοῦδε ἰσχυούσης ἐννοίας περὶ τῶν φυσικῶν νόμων, ἐδημιούργησαν ἕδαφος κατάλληλον πρὸς νέας μεταφυσικὰς συλλήψεις καὶ παρέσχον πολύτιμα στηρίγματα εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἰδεαλιστικὴν καθόλου κοσμοθεωρίαν»⁴. Μόνον ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἔχων ἐν ἑαυτῷ θρησκείαν ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον, ὡς καὶ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξέλιξιν αὐτοῦ⁵, διότι ἡ θρησκεία ἐκφράζει τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου αἰσθησίν τῆς ἀνάγκης τοῦ αἰωνίου, ἡ ὁποία εἶναι ἔμφυτος, ἦτοι συμφυῆς πρὸς τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ⁶. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς προβάλλεται ἡ θρησκεία ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν παράγων διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπανεύρεσιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ὀρθῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ τὴν δημιουργίαν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοῦ μόνου ἀληθοῦς πολιτισμοῦ. Εἶναι δὲ ἡ θέσις αὕτη ἡ θέσις τῆς ὀρθῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν⁷. Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὸ φῶς τῆς αἰωνιότητος νὰ καταχέρῃ τὴν μελιχρὰν αὐτοῦ λάμπιν εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς του, καὶ κατανοεῖ δι' αὐτῆς, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶναι κάτι πολὺ εὐρύτερον τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων⁸. Διὰ τῆς θρησκείας προβάλλεται ὁ ἐν ἡμῖν ἔσω ἄνθρωπος μέχρις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μέχρις ἡμῶν. Οὕτω νοεῖται ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ ὡς ταυτόσημος πρὸς τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν μας. «Εὐρεσις τοῦ θείου σημαίνει κατὰ πρῶτον λόγον εὐρεσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας»⁹. Ὁ Θεὸς οὔτε γνωρίζεται, οὔτε νοεῖται, ἀλλὰ βιοῦται μόνον¹⁰, καὶ δὴ ὡς τὸ ἔσχατον βάθος τοῦ πνεύματος¹¹. Οὐσιαστικὴ ἀποβαίνει διὰ τὴν θρησκείαν ἡ ἐν ἡμῖν αἰσθησις τῆς ἀπεριορίστου ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παρέχει τὴν βαθυτέραν εἰρήνην καὶ ἀποκαλύπτει τὴν παρουσίαν Αὐτοῦ. Ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐν ἡμῖν ἐπισκέψεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

1. Αὐτόθι σελ. 265 ἐξ.
2. Αὐτόθι σελ. 301 ἐξ.
3. Αὐτόθι σελ. 252.
4. Αὐτόθι σελ. 253.
5. Θρησκεία καὶ Θεολογία σελ. 20.
6. Ν. Π. Α' 151 ἐξ.
7. Ν. Π. Β' 18.
8. Ν. Π. Β' 43.
9. Ν. Π. Β' 17 καὶ 20.
10. Ν. Π. Β' 43.
11. Ν. Π. Β' 18.

πρὸς ἡμᾶς παροχῆς τῆς χάριτός Του¹. Ὁ Θεὸς νοεῖται ὡς τὸ αἰώνιον εἶναι, τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, τὸ ἀδιαφόρητον καὶ ταῦτόν πρὸς ἑαυτό, ἡ αἰωνία καὶ ἀπόλυτος ἀγάπη, ἡ ὁποία καὶ αὐτοαποκαλύπτεται διὰ τῆς θείας δημιουργίας, διὰ τῆς ἱστορίας, καὶ διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου². Ἡ ἐνσάρκωσις Αὐτοῦ παριστάνεται ὡς ἐπαναλαμβανομένη ἀενάως εἰς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ἦτοι ἐντὸς τοῦ ψυχικοῦ αὐτῶν πυρῆνος. Δι' αὐτοῦ νοεῖται ἡ θεία ἐκείνη ἀκτίς, ἡ ὁποία κατωλίσθησεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον στῆθος. Ἡ ἐνσάρκωσις ὁμῶς αὕτη προϋποθέτει τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν θεότητα, ὡς καὶ τὴν μετ' αὐτῆς μυστικὴν ἔνωσιν³. Ἡ ἔνωσις αὕτη συντελεῖται διὰ τῆς προσωπικῆς ἐκάστου πίστεως. Εἶναι δὲ ἡ πίστις ἔκφρασις τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν δυναμισμού, πηγὴ καὶ κέντρον τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς σταθερότητος ἐκείνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἵσταται ἢ πίπτει ὁ ἄνθρωπος⁴. Δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἀντλεῖ θάρρος κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τῆς ζωῆς του καὶ δίδει πάντοτε νόημα καὶ περιεχόμενον εἰς αὐτήν⁵. Ὁ Λούβαρις διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν, ἔντονον καὶ καθαρὰν προσωπικὴν του πίστιν. Εἰς νεανικόν του δημοσίευμα γράφει: «Πλήρης ἀφελουῖς πίστεως ἐβυθιζόμεν καθ' ἐκάστην εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς καὶ ἔζων μετὰ τῶν ἡρώων αὐτῆς, ἐκοινωνοῦν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ τοὺς συνώδευα ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου, εἰς τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν, εἰς τὴν ἔρημον ἐπὶ τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Γολγοθᾶ»⁶. Εἰς ἄλλο δημοσίευσμά του ἐκφράζει τὴν θλίψιν του διὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, ὡς καὶ τὴν προσωπικὴν του εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Θεόν, δι' ὅσα ὀφείλει εἰς τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν του⁷. Κατὰ τὸν Λούβαριν, οἱ χριστιανοὶ τῶν κατακομβῶν ἐγνώριζον περισσότερα διὰ τῆς πίστεώς των εἰς τὸν Θεόν, ἀπὸ ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι διὰ τῶν αἰσθήσεων, διὰ τῆς καθημέραν πραγματικότητος, ὡς καὶ διὰ τῆς γνώσεως, τῆς παρεχομένης ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἐνασχολήσεως⁸. Διὰ τοῦτο καὶ ἐθεώρει κατὰ βάθος πάντα τὰ φιλοσοφήματα ὡς τὰ σωσίβια τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν ναυαγίου, τὰ ὁποία ἦσαν συναρμολογημένα ἀπὸ τὸν φελλὸν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ πίστις ἴσχυεν ὡς ἡ πραγματικὴ σωτηρία⁹. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ

1. Eduard Sprangers Philosophie des Geistes, ἐνθα ἄνωτ. σελ. 80.

2. Ν. Π. Β' 67. Σχετικαὶ ἐκφράσεις ἀφήνουν τὴν ἐντύπωσιν ἰδιοτύπου τινὸς Πανθεϊσμοῦ, ὅστις ὁμῶς εἶναι κάλλιστα δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῆ πλήρως καὶ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ. Πρβλ. καὶ Ν.Π. Α' 5, 9 κλπ.

3. Ν. Π. Β' 67.

4. Μεταξὺ δύο κόσμων σελ. 306 ἐξ.

5. Αὐτόθ. σελ. 310.

6. Ἀλήθεια καὶ Ποίησις σελ. 9.

7. Ὁρησκεία καὶ θεολογία σελ. 19.

8. Ν. Π. Β' 107.

9. Αὐτόθι.

ὅποια φωτίζει τὸ ἄλλως ἀδιαπέραστον σκότος τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς μας, ἀποτελεῖ τὴν μόνην πραγματικὴν ἐστίαν τοῦ φωτὸς ἐκείνου, τὸ ὅποιον χάρασσει τὴν πορείαν ἡμῶν πρὸς τὸ σταθερὸν κέντρον τῶν ὑπερτάτων αἰώνιων ἀξιῶν, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὀπίσθιων εὐρίσκεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ δὲ τὰ πάντα χάνονται μέσα εἰς τὸν ἀπέραντον ὠκεανὸν τοῦ σκότους τῆς ἀνθρωπίνης ἀγνωσίας, ἡ πίστις ἀποτελεῖ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τὸν μοναδικὸν φάρον σωτηρίας¹. Οὕτως ἐδέχετο ὁ Λούβαρις τὴν πίστιν ὡς τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦ ὁποῦ ο ἄνθρωπος ἀξιούται νὰ ἔχη κοινωνίαν μετὰ τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς καὶ τῆς ἐσωτάτης ὑποστάσεως τοῦ Παντός². Κατ' αὐτὸν πίστις σημαίνει ταύτισμὸν τῆς προσωπικῆς ἡμῶν θελήσεως πρὸς τὴν ἀγίαν βούλησιν τοῦ ἀπολύτου ὄντος³. Διότι πηγὴ τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀνάγκη δηλαδὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὅπως στραφῆ ἔξω αὐτῆς πρὸς τὸ ἀπόλυτον ὄν, πρὸς τὴν πηγὴν πάσης ἀγάπης⁴. Ἀκριβῶς δι' αὐτὸ προηγεῖται πάντοτε τῆς πίστεως ἡ πάλη πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας⁵. Μόνον μετὰ τὴν πάλην ταύτην γεννᾶται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ μυστήριον, ἥτοι πρὸς τὸ ἀνεξερεύνητον, τὸ ὅποιον προβάλλει παντοῦ, εἰς τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα, εἰς τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ταπεινά, καὶ μαρτυρεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου⁶. Κατὰ τὸν Λούβαριν, ὅσοι δὲν πιστεύουν, φοβοῦνται νὰ αἰσθανθοῦν σεβασμὸν⁷, διότι οὗτοι εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς τὴν μέριμναν καὶ εἰς τὰ μικρὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἡ ὅποια καὶ ἀφαιρεῖ τὴν διάθεσιν πρὸς ἀνάτασιν⁸. Καὶ ἐνῶ ἡ προσέγγισις τῶν μυστηρίων τοῦ παντός καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τῆς οὐσίας αὐτῶν ἀρχίζει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς δέους⁹, σφίγγες φρουροῦν τὰ μυστήρια ταῦτα πρὸ τῶν ἀπίστων¹⁰.

β) Φυσικὴ Ἀποκάλυψις. Ἡ φύσις προβάλλεται ὡς ἡ πρώτη πηγὴ τῆς πίστεως, δευτέρα δὲ ἡ ἱστορία καὶ τρίτη ἡ ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψις. Ἡ φύσις ἐγεννήθη, μεθ' ὅλης τῆς ποικιλίας τῶν θησαυρῶν της, ἀπὸ τὸ πνεῦμα, τὴν πάνσοφον θεϊκὴν τέχνην καὶ τὴν στοργικὴν δύναμιν τοῦ θείου Δημιουργοῦ. Ἡ ἀπειρος ποικιλία τῶν μορφῶν αὐτῆς καὶ ἡ ἀνεξάντλητος σειρά τῶν ἀενάων μεταμορφώσεων της προέρχεται ἀπὸ τὸ βαθύτερον νόημα τῆς θείας μεγαλειότητος, τὸ ὅποιον καὶ ἐκφράζεται αἰωνίως δι' αὐτῶν¹¹. Ἡ φύσις ἐκφράζεται

1. Ν. Π. Α' 31.

2. Ν. Π. Β' 107.

3. Ν. Π. Β' 43.

4. Μεταξὺ δύο κόσμων σελ. 308.

5. Ν. Π. Α' 65.

6. Ν. Π. Α' 188.

7. Ν. Π. Α' 169.

8. Αὐτόθι.

9. Ν. Π. Α' 57.

10. Ν. Π. Α' 144.

11. Ν. Π. Α' 187.

«διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ἐναλλαγῶν τῆς, διὰ τῶν δασῶν καὶ τῶν ὀρέων τῆς, διὰ τῶν χιονίων, τῆς μουσικῆς τῆς, διὰ εἰδυλλιακῶν ἀπομεμονωμένων λιμνῶν, δι' ὄλων τῶν ἀντιθέσεών τῆς, αἱ ὁποῖαι ἐνοῦνται εἰς μίαν ἰσχυρὰν ἄρμονίαν», κάτι ἀπὸ τὴν γοητεῖαν τοῦ μυστηρίου¹. Ὅπισθεν ὄλων αὐτῶν αἰσθάνονται οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τὸν ἀσύλληπτον καλλιτέχνην, ὁ ὁποῖος δρᾷ καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς ποικιλίας τῆς φύσεως. Τὰ φυσικὰ ὄντα παριστοῦν τὰς ἰδέας τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ ἡ κατανόησις τῆς φύσεως σημαίνει τὴν διαίσθησιν τῆς τέχνης τοῦ θεοῦ Δημιουργοῦ². Αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ θεὰ καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῆς φύσεως ἀντιστοιχοῦν πρὸς ὄλας τὰς βαθμίδας τῆς πνευματικῆς πρόσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ πρὸς ὄλας τὰς συναισθηματικὰς παραλλαγὰς τῆς ψυχῆς του, ἀπὸ τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς οὐδὲν ἐπιθυμούσης μακαριότητος μέχρι τῆς ρομαντικῆς ἐξάρσεως, ὡς καὶ μέχρι τοῦ δέους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον προκαλεῖται ἀπὸ τὴν βίωσιν τῆς μεγαλειότητος τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων³. Ἡ αἴσθησις αὐτῆς τῆς μεγαλειότητος κάμνει πάντα τὰ ἐγκόσμια μικρὰ, ἐξευτελεστικῶς μικρὰ καὶ ἀσήμαντα⁴. Ὅπως διαισθανόμεθα τὴν παρουσίαν τῆς θεότητος ἐντὸς τοῦ μελιχροῦ ἡμίφωτος ἐνὸς ναοῦ, καθ' ὅμοιον τρόπον συλλαμβάνομεν τὴν πνοὴν τοῦ ὑπεραισθητοῦ μέσα εἰς τὴν ἀπεραντον ποικιλίαν τῶν ὄντων καὶ αἰσθανόμεθα τὸ ἀόρατον ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τῶν ὀρατῶν πραγμάτων⁵. Οὕτω γινόμεθα Ὑψιστάριοι, «διότι ὄλα, τὸ ὑψηλὸν φρόνημα καὶ ἡ εὐγενὴς πρᾶξις, τὸ ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν καὶ τὸ φῶς τῶν ἀστρων, ἀποκαλύπτουν εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ Ὑψιστον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος λατρεύει ὡς Θεὸν κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον»⁶. Τότε συναισθανόμεθα, ὅτι ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι εἰς τὸ βάθος παρὰ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ὡς φύσις, ὡς ἠθικὴ, ὡς ὁμορφία, ὡς θρησκεία⁷. Ἡ φύσις δηλαδὴ ἐκφράζει πρωτίστως τὸν θεῖον λόγον τοῦ Παντός, διότι ἐνῶ αὕτη δρᾷ ἀσυνειδήτως, ὡς τέχνη ἀπεργάζεται τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας ἠθέλησε καὶ διέταξεν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ⁸. Οὕτως ἐμφανίζεται ἡ φύσις ὡς ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πνεύματος, ὡς ἡ αἰσθητὴ ἐκφρασις τῆς ψυχῆς τοῦ σύμπαντος. Ἡ βίωσις αὕτη τῆς φύσεως καθορίζει τὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὰ ὄντα μεταξύ των καὶ διαλύει τοὺς φραγμοὺς μεταξύ αὐτῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Διὰ τῆς βιώσεως ταύτης τὸ ἀτομικὸν συναίσθημα μεταβάλλεται εἰς κοσμικόν, ὁ δὲ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν πλαστικὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου⁹.

1. Ν. Π. Α' 88 ἐξ. καὶ 203.

2. Ν. Π. Α' 200.

3. Ν. Π. Α' 88-89.

4. Ν. Π. Α' 112.

5. Ν. Π. Α' 184.

6. Ν. Π. Α' 189.

7. Ν. Π. Α' 66.

8. Ν. Π. Α' 203.

9. Ἄθως σελ. 24.

«...ἐνώπιον τῆς σιωπηλῆς ἡρεμίας τῆς φύσεως αἰσθάνεται κανεὶς, κατὰ τὰς φευγαλέας στιγμάς, ὅτι εὐρίσκεται ἀπέναντι τῆς μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ»¹. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καὶ αὐτὸς διέπεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, αἰσθάνεται ἰσοτιμίαν ἐναντι αὐτῆς ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνης². Ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας καὶ ἡ φύσις παρουσιάζει ὅλας τὰς φάσεις, ἀπὸ τῆς κενωτάτης ἀσχημίας μέχρι τῆς μᾶλλον πλουσίας καὶ ζωντανῆς ὁμορφιάς, ὅπως παρουσιάζουν ταύτας καὶ οἱ ἄνθρωποι. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπλῆ γνῶσις τῆς φύσεως, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διὰ τῆς διαισθήσεως διείσδυσις εἰς αὐτήν³. Ἡ διείσδυσις αὕτη συντελεῖται, ὡσάκις ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ ἐβαθύνῃ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν παραστάσεων τοῦ φωτός, τῆς κινήσεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, καὶ νὰ αἰσθάνεται τὴν φύσιν πέραν αὐτῶν. Οὕτω λ.χ. ἡ θεώρησις τῆς φύσεως ἀπηλλαγμένης τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου σημαίνει τὴν ἐπέκτασιν τοῦ παρόντος εἰς τὸ αἰώνιον μέλλον καὶ παρελθόν⁴. Εἰς τὰ περισσότερα ὄντα ἐνοιεῖ ἡ δημιουργικὴ πνοὴ ὀλοκλήρων γενεῶν, χρονικῶν περιόδων καὶ πολιτισμῶν⁵. Τὰ ὄντα ἐκφράζουν πνευματικὰς ἀξίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι τὸ ἀπεικάσμα τοῦ αἰωνίου εἶναι⁶.

Τὰ ταξίδια συμβάλλουν ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς τὴν γνῶσιν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς φύσεως. Δι' αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ εὐρυνσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μετάστασις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος, τῆς ψυχικῆς ὀλοκληρώσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀληθείας⁷. Τὰ ταξίδια εἶναι πρωτίστως ἄριστον μέσον ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν χυδαιότητα τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος καὶ ἀπὸ τὴν βεβήλωσιν τῆς συνηθείας. Δι' αὐτῶν συντελεῖται πλήρως ἡ νοσταλγικὴ περιπλάνησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τοὺς κόσμους τῆς φύσεως⁸, βιοῦται ἡ ἔλλαμψις τῶν μυστηρίων αὐτῆς, προωθεῖται ἡ ψυχὴ εἰς τὴν προσέγγισιν τοῦ ἀπροσίτου καὶ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς καθάρσεως⁹. Ταῦτα πάντα καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ διαισθανθῇ τὸ ἀόρατον διὰ μέσου τῶν ὀρατῶν καὶ ὀπισθεν αὐτῶν¹⁰. Ὁ ἄνθρωπος ταξιδεύει διὰ νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ στενὸν αὐτοῦ ἐγὼ διὰ τοῦ πλούτου τῆς ἐποπτείας τῆς φύσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέρχεται ἡ κάθαρσις αὐτοῦ καὶ ὁ πνευματικὸς λυτρωμὸς. Τὰ ταξίδια εἰς τὰ ὕψηλά ὄρη

1. N. Π. Α' 66.

2. N. Π. Α' 195.

3. N. Π. Α' 71.

4. N. Π. Β' 137.

5. N. Π. Α' 161 καὶ Β' 12.

6. N. Π. Β' 13.

7. N. Π. Α' 3.

8. N. Π. Α' 3.

9. N. Π. Α' 4.

10. Αὐτόθι.

συνειδητοποιοῦν ὅπως ἰδιαιτέρως τὸ μεγαλεῖον οὐ μόνον τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς, διὰ τῆς χαρᾶς τῆς γεννωμένης ἐκ τῆς ὑπερνικήσεως τοῦ φυσικοῦ γίγαντος¹. Τὰ διὰ θαλάσσης ταξίδια ἔχουν θείαν καὶ μυστηριώδη γοητεῖαν², διότι τὰ αἰωνίως σαλευόμενα νερὰ τοῦ πελάγους τῆς θαλάσσης κρύπτουν μιὰν ἀκαταμέτρητον ἐσωτερικότητα, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀνακύπτουν φανταστικαὶ μορφαί, ὡς ἄγγελοι ἐνὸς ἀπροσίτου κόσμου, ποὺ τοὺς τρέφει ἡ νοσταλγία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. «Νομίζει κανεὶς ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ὑποσυνείδητον εἶναι προέκτασις τῆς σκοτεινῆς ἐσωτερικότητος τοῦ νεροῦ»³. Ὁ Λούβαρις ἐκφράζει τὴν ἀγάπην του, ὡς καὶ τὴν συγγένειαν τῆς ψυχῆς του πρὸς τὴν θάλασσαν, μετὰ ἰδιαιτέρου πάθους⁴. Ὁμιλεῖ περὶ μυστικῶν ἀοράτων δυνάμεων ἐγκλειομένων εἰς τὰ βάθη τῆς· παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ Γκαῖτε, διότι τὸ κίνητρον αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὁρμὴ πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, διὰ τῆς διαρκοῦς ἐναλλαγῆς⁵.

Κατὰ τὸν Λούβαριν, ὅλα εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουσι σύμβολα, ἀρκεῖ ὁ παρατηρητὴς νὰ ἔλθῃ εἰς ἐσωτερικὴν σχέσιν μετ' αὐτῶν, ἥτοι νὰ αἰσθανθῇ ἰδιαίτερα βιώματα ἐκ τῆς θέας αὐτῶν καὶ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὰ κάτι ἀπὸ τὴν ἐνδόμυχον κίνησιν τῆς ψυχῆς του⁶. Διότι ὅλα ἐκπροσωποῦν κάτι τὸ ὑπερόχως ἀνθρώπινον καὶ συμβολίζουσι τὸν κόσμον τῆς ἀνωτέρας πραγματικότητος⁷. Σύμβολον δὲ σημαίνει ἐνίσχυσιν τῆς γλώσσης ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀπρόσιτον, τὸ ἀπερίγραπτον, τὸ ἀνέκφραστον⁸. Οὕτως ὁ ἄνεμος, κατ' ἐξοχὴν ὁ βοριάς τῆς γενετείρας του, ἔφερνε εἰς τὸν Λούβαριν μηνύματα ἀπὸ τὸ ὑπερπέραν, τὴν μουσικὴν τῆς θείας ἀρμονίας καὶ τοὺς ὕμνους τῆς φύσεως πρὸς τὸν Δημιουργόν· τὰ δένδρα προέβαλλον ἐνώπιόν του ὡς τύπος προσευχομένης ψυχῆς⁹· κάθε χαράδρα καὶ κάθε βράχος εἶχον τὴν μυστικὴν τὴν ἱστορίαν¹⁰. «Πύργοι, Ἐκκλησίαι, Μοναστήρια, ἐρείπια, ὅλα ὁμοιάζουν μὲ φωνάς, ποὺ μᾶς προσκαλοῦν πίσω εἰς μακρυνοὺς χρόνους»¹¹. Κάθε παροδικὸ γίνεται μέσα εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς φύσεως σύμβολον τοῦ αἰωνίου μυστηρίου¹², κάθε δὲ σύμβολον κρούει ταυτοχρόνως ὅλας τὰς χορδὰς τοῦ πνεύματος καὶ βοηθεῖ οὕτω νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πραγματι-

1. Ν. Π. Α' 25 ἐξ.
2. Ν. Π. Α' 162, 220.
3. Ν. Π. Α' 220.
4. Ν. Π. Α' 162 ἐξ. καὶ 219 ἐξ.
5. Ν. Π. Α' 227.
6. Ν. Π. Β' 111.
7. Ν. Π. Α' 92.
8. Ν. Π. Β' 11.
9. Ν. Π. Α' 15.
10. Ν. Π. Α' 160.
11. Ν. Π. Α' 161.
12. Ν. Π. 149.

κότητα, τῆς ὁποίας ἡ φύσις εἶναι ἡ αἰσθητὴ μορφή. Ὁ βαθμὸς τῆς διεισδύσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ὁρατότητος τῆς ψυχῆς μας¹.

Ὁ Λούβαρις ἐπικρίνει τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπηρεασθεῖσαν γερμανικὴν φιλοσοφίαν, διότι καὶ οἱ δύο παρουσιάζουν μεγάλην ἀντίθεσιν μεταξὺ φύσεως καὶ πνεύματος. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Λουθήρου, ὅπως ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῆς τιμῆς τῶν Ἀγίων, τὴν ὁποίαν δέχονται μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ὡς ἔκφρασιν τῆς μεταξὺ φύσεως καὶ πνεύματος ὀρθῆς σχέσεως². Τελευταία καὶ λίαν ἀτυχῆς ἀπόπειρα διασώσεως καὶ ἐν τούτῳ τοῦ καθαροῦ Προτεσταντισμοῦ εἶναι, κατὰ τὸν Λούβαριν, ἡ «Διαλεκτικὴ Θεολογία», ἡ ὁποία ἔνεκα τῆς πνευματικῆς αὐτῆς στενότητος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῇ τὴν τεραστίαν μεταβολὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ νόημα τῆς φύσεως³.

Υ. Μυστικισμός. Ἡ πνευματικὴ θεώρησις τῶν φυσικῶν ὄντων γεννᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον μιὰν βαθεῖαν μυστικὴν διάθεσιν, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὸ μυστήριον, τὸ ἐγκρυπτόμενον εἰς τὸ βάθος πάντων τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος βλέπει οὕτω πάντα τὰ φυσικὰ ὄντα συνδεδεμένα εἰς μιὰν ἀδιάσπαστον ἐνότητα μετὰ τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντων⁴. Διὰ τῆς θεωρήσεως ταύτης δημιουργεῖται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡ μυστικὴ ἐκείνη σχέσις, διὰ τῆς ὁποίας αἴρονται τὰ ὄρια, τὰ χωρίζοντα τὸ ὑποκείμενον ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, τὸ ἀνθρώπινον Ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, τὸν ἀνθρώπινον λόγον ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ Παντός⁵. Οὕτως ἀφυπνίζονται εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς αἱ μυστικαὶ αὐτῆς νοσταλγίαι, διὰ τῶν ὁποίων γεννῶνται τὰ βιώματα τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἐνθάδε μετὰ τῶν ἐπέκεινα⁶, τοῦ κόσμου τῆς κατ' αἴσθησιν πραγματικότητος καὶ τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου. Ἡ μυστικὴ αὕτη διάθεσις σημαίνει κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἄρσιν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ βίωσις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἡ πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσις, καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ στενὴ κοινωνία διὰ τῆς προσευχῆς⁷. Οὕτω γίνεται ὁ ἄνθρωπος κοινωνὸς τῆς θείας μακαριότητος. Κατ' οὐσίαν ἡ μακαριότης αὕτη εἶναι τὸ σβήσιμον τοῦ ἀνθρώπινου Ἐγὼ μέσα εἰς τὸ θεῖον θέλημα⁸. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ μυστικοὶ προσπαθοῦν νὰ διαλύσουν τὸν ἑαυτὸν τους μέσα εἰς

1. Ν. Π. Β' 12.

2. Ν. Π. Α' 50.

3. Ν. Π. Α' 130.

4. Ἄθως σελ. 59 ἐξ., Ν. Π. Α' 160.

5. Ν. Π. Β' 14.

6. Ν. Π. Α' 119.

7. Ν. Π. Β' 108.

8. Ν. Π. Β' 14.

τὸν ὠκεανὸν τῆς θεότητος¹. Διὰ τοῦτο οὗτοι συστέλλουν τὴν προσωπικό-τητα τῶν εἰς τὸν ψυχικὸν αὐτῶν πυρῆνα, ὅπου προσδοκοῦν τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν καὶ μέθεξιν². Διὰ τοῦτο ὁ μυστικισμὸς τοῦ "Εκκαρτ ἐπιζητεῖ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ μέσα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς³. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ γερμανικὸς ἰδανισμὸς διδάσκει, ὅπως καὶ ὁ μυστικισμὸς, ὅτι πρέπει πρωτίστως νὰ γνωρίσωμεν τὴν ψυχὴν μας καὶ δι' αὐτῆς τὸν Θεόν, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν αὐτῶν εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ μόνον δι' ὅλων τῶν ὄντων⁴. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ μυστικὴ διάθεσις τοῦ Λούβαρι, ὡς καὶ ὁ μυστικὸς αὐτοῦ στοχασμὸς, προσελάμβανον ἐνίοτε τὸν χαρακτῆρα ἰδιάζοντος πανθεϊστικοῦ μυστικισμοῦ⁵, ὁ ὁποῖος ὅμως πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπολύτως τοῦ ρωμαντικοῦ πανθεϊσμοῦ⁶, διότι οὗτος δὲν ἔχει οὔτε μέτρον, οὔτε μορφήν, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς τὸ ἀπέραντον, τὸ ἀπεριόριστον καὶ τὸ ἀκαθόριστον. Δι' αὐτοῦ ἡ ἐνότης τῶν πάντων νοεῖται ἀπέραντος καὶ ἀπροσδιόριστος, ἀφοῦ αἱ μορφαὶ τῶν ὄντων μεταπίπτουν ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ οὕτω χάνουν τὴν ἀντικειμενικὴν τῶν ὑπόστασιν⁷.

δ'. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψις τῆς ἱστορίας.

Κατὰ τὸν Λούβαριν, δευτέρα πηγὴ τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἱστορία. Αὕτη προβάλλει τὸν Χριστιανισμὸν ὡς θρησκείαν ἔχουσαν ἀπόλυτον κύρος καὶ καθολικὴν ἀξίαν. Ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ συνδέεται ἀρρήκτως πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνεκα τούτου ἀκριβῶς πρέπει καὶ κάθε χριστιανὸς νὰ λάβῃ προσωπικὴν θέσιν ἐναντι τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁸. Διὰ τῆς προσωπικῆς ταύτης θέσεως ἐδημιουργήθη ἐν τῷ Χριστιανισμῷ μιὰ ὅλως νέα ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνακαινισθέντος ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρώπου, αἱ ἐκφράσεις τῆς ὁποίας πρὸς τὸν ἔξω αὐτῆς κόσμον εἶναι ὡσαύτως ὅλως νέαι διὰ τὴν ἱστορίαν. Δι' αὐτῶν μορφοποιεῖται ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἡ χριστιανικῆς ζωῆ καὶ ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία⁹. Χριστιανισμὸς σημαίνει κυρίως τὴν ἐσωτερικοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, διότι οὐδεμία οὐσιαστικὴ ἀνακαίνισις εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὸ πνεῦμα τοῦ

1. N. Π. Α' 145.

2. N. Π. Α' 120.

3. N. Π. Β' 68.

4. N. Π. Β' 17.

5. N. Π. Β' 67.

6. N. Π. Α' 146.

7. N. Π. Α' 93.

8. N. Π. Α' 131 καὶ Μεταξὺ δύο κόσμων σελ. 314.

9. N. Π. Β' 109.

Χριστιανισμού. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν παλαιάν του εὐγένειαν μόνον διὰ τοῦ Χριστιανισμού. Διὰ τοῦτο ὁ Λούβαρις ἐξετίμα μέγαν τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμού ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ¹. Ὁ Λούβαρις τοποθετεῖ τὸ κέντρον τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐνώσεως καὶ κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ ὑπερδύναμα στοιχεῖα τῆς αἰωνίας θείας ἀγάπης², τῆς θεούσης τὸν ἄνθρωπον χάριτος τοῦ Θεοῦ, τοῦ φωτὸς τῆς θείας ἀληθείας. Πάντα καθαρίζουν καὶ ἐνδυναμώνουν τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συντελοῦν εἰς τὸ βάθος τῆς καθαρᾶς καρδίας του τὴν ἔνωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐνωσις αὕτη νοεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν θαῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πλουτίζεται πνευματικῶς καὶ μεταλαμβάνει τῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ³.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Λούβαρι θεώρησις καὶ ἀξιολόγησις τοῦ Χριστιανισμοῦ γίνεται πάντοτε ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, διότι κατ' αὐτὸν αἱ μέγιστα θρησκευτικαὶ ἀξίαι διαφυλάσσονται μόνον ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἄνευ τοῦ πνεύματος τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν καὶ ἐρμηνευθοῦν οὔτε τὰ γεγονότα οὔτε αἱ μεγάλοι μορφαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ⁴. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καταδεικνύουν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἡ Ἐκκλησία κεχωρισμένη ἀπὸ τὴν θεολογίαν, ὡς αὕτη παρουσιάζεται σήμερον. Τὸ ἔργον τῆς θεολογίας συνίσταται οὐ μόνον εἰς τὴν ἀπλὴν ἐκθεσιν τῶν διδασκαλιῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ εἰς τὴν γνῶσιν κυρίως τῆς οὐσίας τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων, εἰς τὴν κατανόησιν δηλαδὴ τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀνθρώπου⁵, τοῦ νοήματος τῆς ἱστορίας, ὡς καὶ τῆς σχέσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀποκαλύψεων πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς λοιπὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ. Μόνον ἡ γνῶσις περὶ τὰ θέματα ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ φραγμὸν κατὰ τῶν συγχρόνων ἀντιθρησκευτικῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι καταξεραινὺν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων⁶. Ὁ Λούβαρις οὐδαμῶς τῶν συγγραμμάτων του ἀσχολεῖται περὶ τὰς θεολογικὰς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς δογματικῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐκφράζει κατηγορηματικῶς τὴν ἀποστροφὴν του⁷. Ἡ σύγχρονος θεολογία χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς ἀνίκανος νὰ ὀδηγήσῃ τὸν κόσμον εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως,

1. Μεταξὺ δύο κόσμων σελ. 303.

2. Αὐτόθι σελ. 310.

3. Αὐτόθι σελ. 312 ἐξ.

4. Ν. Π. Α' 131.

5. Ν. Π. Α' 173. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θεωρεῖ ἰδιαιτέρως ἀξιόλογον τὴν προσπάθειαν τῆς συγχρόνου ρωσικῆς θεολογίας πρὸς διατύπωσιν τῆς περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὀρθοδόξου διδασκαλίας.

6. Θρησκεία καὶ θεολογία σελ. 11.

7. Αὐτόθι σελ. 8 ἐξ.

διὸ καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς θεωρεῖται περισσότερο ἀρνητικὸν παρὰ θετικόν, καθὼς δι' αὐτοῦ ἐνισχύεται ἔτι περισσότερο ἢ διάσπασις τῆς πίστεως καὶ ἐπεκτείνεται ὁ κυκεών, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὸ παρόν¹. Παρὰ ταῦτα ὁ Λούβαρις θεωρεῖ τὴν θεολογίαν ἱκανὴν νὰ ἀνυψώσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὴν νέαν ζωὴν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ κῦρος αὐτῆς διὰ τῆς ἀπομακρύνσεώς της ἐκ τῆς τελευταίου ἀκινήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν αὕτη κατήντησε, πρὸς αἰώνιον ἀσχος ἡμῶν². Μόνον τότε θὰ δυνηθῇ καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ καλλιεργήσῃ πάλιν τὴν θρησκείαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἔθνους. Μόνον τότε θὰ δυνηθῇ ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ σοβαρώτερον αὐτῆς πρόβλημα, ἥτοι α) τὴν πρὸς αὐτὴν προσέλευσιν τῶν πεπαιδευμένων καὶ τῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ὁδηγοὶ τῆς νεολαίας, καὶ β) τὴν προβολὴν τῆς θρησκείας ὡς τῆς μόνης πνευματικῆς τροφῆς τοῦ λαοῦ καὶ δυνάμεως διὰ τὴν ζωὴν³. «Οἱ πεπαιδευμένοι ἀπομακρύνονται ὅλον ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ προσήλωσις εἰς αὐτὴν, οἷαν δεικνύει ὁ λαός, εἶναι ὕβρις πρὸς αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα»⁴. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀναγνωρίζεται βεβαίως ὡς γενικόν, παγχριστιανικόν⁵, πλὴν ὅμως ὁ Λούβαρις ὑπογραμμίζει τὴν ἰδιαιτέραν εὐθύνην τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης⁶, ἡ ὁποία πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προσαρμόσῃ τὸ ἔργον της πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος⁷. Τοῦτο θὰ συντελεσθῇ, ὅταν οἱ διδάσκαλοι τῆς θεολογίας ἀποβοῦν ἐξόχως μεγάλα θρησκευτικὰ προσωπικότητες. «Ὅσω περισσότερο θρησκευτικὸς ὑπῆρξέ τις, ὅσω βαθύτερον ἤσθάνθη τὸν Θεὸν ἐν τῷ στήθει αὐτοῦ, ὅσω περισσότερο ἐρριπτάσθη ἡ ψυχὴ του ὑπὸ τῶν αἰώνιων προβλημάτων καὶ ὅσω θερμότερος ἠγέρθη ἐν αὐτῷ ὁ πόθος πρὸς ἀπολύτρωσιν ἐν ἀνωτέρω τινὶ κόσμῳ, τοσοῦτω μᾶλλον θὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς θρησκείας»⁸. Ὁ Λούβαρις ἀναφερόμενος εἰδικῶς εἰς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος παρατηρεῖ: «... θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, κεκμηκυῖα ἐκ τοῦ γιγανταίου ἔργου τῆς ἐπὶ αἰῶνας διαφυλάξεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ τοῦ θανάτου, περιέπεσεν εἰς βαθὺν λήθαργον, οὔτε βλέπουσα τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον οὔτε ἀκούουσα τὴν ἀρχομένην καταιγίδα οὔτε νοοῦσα παντελῶς τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ζῶμεν»⁹. Ἀξιόλογος ἀντίδρασις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προβληθῇ διὰ τῆς παιδείας, ἥτοι

1. Ν. Π. Α' 130.

2. Θρησκεία καὶ θεολογία σελ. 9.

3. Αὐτόθι σελ. 15.

4. Αὐτόθι σελ. 15.

5. Θρησκευτολογία καὶ Καινὴ Διαθήκη σελ. 20.

6. Θρησκεία καὶ Θεολογία σελ. 8.

7. Αὐτόθι σελ. 14 ἐξ.

8. Αὐτόθι σελ. 13.

9. Αὐτόθι σελ. 7.

διὰ τοῦ σχολείου γενικῶς καὶ ἰδιαίτατα διὰ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι οὔτε τὸ σχολεῖον οὔτε ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἀσκοῦν πρεπόντως τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις, τὴν ὁποῖαν παρέχει τὸ σχολεῖον χαρακτηρίζεται ἄντικρυς γελοία καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἐπικίνδυνος διὰ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα¹. Ὁ Λούβαρις ὑπογραμμίζων τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τῆς ἐν τῷ σχολείῳ συντελουμένης διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν παρατηρεῖ: «Συσσωρεύσεις γνώσεων, ἀποστήθις ξηρὰ καὶ μηχανικὴ διδασκαλία, διδάσκαλοι τῶν θρησκευτικῶν ζῶντες ἀκόμη κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἄνθρωποι τῶν τύπων, συντριβόμενοι ὅσκις ἐτύγχανε νὰ εἶναι καλύτεροι ὑπὸ τῆς ἀστοργίας πολιτείας καὶ ἐκκλησίας, αὐτὰ εἶναι τὰ γνωρίσματα καὶ οἱ παράγοντες τῆς θρησκευτικῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας, παρὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς, οὓς ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι παντὸς πρωτοτύπου ἢ ἐν μεταφράσει παιδαγωγικοῦ βιβλίου ἀναγιγνώσκομεν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ γελοιοποίησις τοῦ μαθήματος, ἡ πλήρης ἀπιστία τῶν νεανίσκων, ἐνισχυομένη μάλιστα ὑπὸ τῆς ἡμιμαθείας, ἣν εὐχερῶς καταβροχθίζουσι μετὰ τοῦ περιεχομένου τῶν ποικίλων μεταφράσεων, καὶ ἡ οἰκτρὰ εἰκὼν τῆς ἠθικῆς ἐκλύσεως τῶν γυμνασίων τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου»². Καὶ τὸ ἔργον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κρίνεται αὐστηρῶς. «Λεπτομερῆς μετάδοσις δογμάτων, ἢ μὴ ὀρθῆ ἀποστήθις τῶν ὁποίων ἡδύνατο νὰ γίνῃ αἰτία ἀφορισμοῦ τῶν ἐνόχων, φράσεις αἰωρούμεναι ὡς πομφόλυγες ἄνευ τινὸς περιεχομένου, διδασκαλία τῆς τέχνης τοῦ ταξινομεῖν ἀπέραντον τερθρεῖαν λέξεων, φατρία καὶ πείσματα ἐκσπῶντα εἰς βάρος τῶν φοιτητῶν ἐκείνων συνήθως, οἵτινες ἐξ ἀγνῆς ἰδεολογίας ἀπεφάσισαν νὰ σπουδάσωσι θεολογίαν, καὶ γνῶσις τέλος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς θρησκείας ὅση καὶ πρὸ τῆς φοιτήσεως ἐνίοτε φεῦ! καὶ ὀλιγωτέρα...»³. Οὕτω θεωροῦνται ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ παιδεία τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐν ἐσχάτῃ καταπτώσει, καθόσον κατάρθωσαν νὰ φυγαδεύσουν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ νὰ καταστήσουν ταύτην παράστασιν νεκρὰν καὶ ἄψυχον⁴. Οὕτω παρουσιάζεται ἡ νεωτέρα θρησκευτικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος «εὐτυχῆς ἐν τῇ τελματώδει αὐτῆς ἀκίνησι»⁵. Ὁ Λούβαρις ἐπισημαίνων τὸν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης μέγαν κίνδυνον ἐκφράζει ζωηρῶς τὰς ἀνησυχίας του λέγων: «Ἄς μὴ λησμονῶμεν, ὅτι τὸ ὅλον οἰκοδόμημα θὰ κλονισθῇ ἐκ βάθρων, ὅταν ἡ θύελλα αὐξηθῇ, διότι ἡ ἐθνικὴ ἰδεολογία δὲν ὑπολογίζει πλέον τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἄλλοτε»⁶.

1. Αὐτόθι σελ. 7 ἐξ.

2. Αὐτόθι σελ. 8.

3. Αὐτόθι.

4. Αὐτόθι σελ. 9.

5. Αὐτόθι σελ. 15.

6. Αὐτόθι σελ. 15.

Τὸ ἔργον ὡσαύτως τῶν χριστιανικῶν ὀργανώσεων τῆς χώρας οὐδεμίαν παρεῖχεν εἰς τὸν Λούβαριν καλὴν ἐλπίδα, καθόσον αἱ ὀργανώσεις αὗται δὲν ἔθεσαν ὡς σκοπὸν αὐτῶν τὴν ἐξύψωσιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν θεραπείαν ἐν γένει τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὴν καλὴν αὐτοτελεῖ συγκρότησιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν, πρὸς ὑποκατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, γεγονὸς ὅπερ ἐδημιούργησε περισσοτέρας δυσκολίας καὶ μεγαλυτέραν κρίσιν εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ¹.

Ἡ πολυσχιδῆς δραΐσις καὶ ἡ φωτεινὴ προσωπικότης τοῦ Λούβαρι ὑπενθυμίζουσι καὶ αὐθις τοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ: «...τὴν ὑψηλὸς μὲν τοῖς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος, πρᾶος, ἀόργητος, συμπαθὴς, ἡδύς τὸν λόγον, ἡδίῳ τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγελικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνός, ἐπαινέσαι παιδευτικός· καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ ἀμετρίᾳ λυμήνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτίμησιν πατρικὴν, καὶ τὸν ἔπαινον ἀρχικόν· μήτε τὸ ἀπαλὸν ἐκλυτὸν, μήτε στυφὸν τὸ αὐστηρόν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιείκειαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν ἀμφοτέρα»².

1. "Ὁρα τὸ ἄρθρον τοῦ Λούβαρι «Die Kirche Griechenlands im 20. Jahrhundert» ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Fr. Heiler, «Oekumenische Einheit», München Basel 1950 σελ. 27-42. Ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα ἀποβαίνει ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου Λαναρά, πρὸς τὸν Λούβαριν τῆς 2.7.1947.

2. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ. Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, Migne E.Π. 35, 1092 B. (Πρβλ. αὐτόθι 1125 ἐξ.).